

Jolanta MAZUREK*

ROZWÓJ OBSZARÓW WIEJSKICH W POLSCE – PRZEGLĄD KONCEPCJI TEORETYCZNYCH

Zarys treści: Trwający od lat kryzys wsi i rolnictwa polskiego wymusza szczególną potrzebę działań naprawczych. Odnowa obszarów wiejskich może dokonać się głównie poprzez zmiany w sferze pozarolniczej i tworzenie nowych miejsc pracy w wielu dziedzinach stanowiących otoczenie rolnictwa. Warunkiem poprawy jest wyzwolenie aktywności społeczności gminnych w celu znalezienia możliwości wykorzystania posiadanych rezerw. W odniesieniu do obszarów wiejskich istnieje wiele idei, programów, projektów czy koncepcji wspomagających wzrost gospodarczy w skali lokalnej. Artykuł zawiera przegląd koncepcji teoretycznych, które mogą służyć instytucjom i społecznościom.

Słowa kluczowe: obszary wiejskie, koncepcje rozwoju, wielofunkcyjność, ład, odnowa obszarów wiejskich, inicjatywy lokalne, aktywizacja mieszkańców, strategia rozwoju, ekorozwój, rewitalizacja.

Wstęp

Zmiany zachodzące w Polsce w okresie transformacji społeczno-gospodarczej dotknęły szczególnie tereny wiejskie. Wciąż cechują je takie niekorzystne zjawiska jak: ucieczka młodzieży do miast, starzenie się ludności, wysoka stopa bezrobocia, wyludnianie, degradacja oraz pauperyzacja wsi i małych miast. Podstawowym warunkiem, który należy spełnić w procesie kształtowania i rozwoju terenów wiejskich, jest godzenie interesów indywidualnych oraz społecznych, ekologicznych i ekonomicznych. Od połowy lat 80. w nauce polskiej obserwuje się zainteresowanie lokalnością jako kontrpropozycją dla dotychczas propagowanej koncepcji rozwoju, związanej z postępowaniem, urbanizacją i industrializacją. Podejmowanie problemów rozwoju lokalnego jest szansą na znalezienie rozwiązań włączających mieszkańców wsi w aktywizację gospodarczą kraju. W odniesieniu do obszarów rustykalnych istnieje wiele różnorodnych idei, programów, projektów czy koncepcji.

* dr Jolanta Mazurek, Zakład Turystyki, Instytut Ekonomii i Zarządzania, Politechnika Koszalińska

Termin „koncepcja” oznacza „myśl zrobienia czegoś, pomysł do realizacji, ogólny plan działania”¹ i wskazuje na teoretyczne, ale też twórcze ujęcie problemu. J. Siemiński² wyróżnia dwie podstawowe grupy teorii rozwoju obszarów wiejskich: „stare” w nowym ujęciu oraz „nowe”, ukształtowane w II połowie XX w. Pierwsza grupa to koncepcje:

- rozwoju wielofunkcyjnego,
- ładu (społecznego, gospodarczego, przestrzennego),
- odnowy (obszarów wiejskich, wsi i małych miast),
- rozwoju wychodzące od inicjatyw lokalnych,
- aktywizacji i rozwoju społeczności lokalnych.

Do drugiej grupy zalicza się:

- strategię rozwoju lokalnego,
- koncepcję ekorozwoju,
- koncepcję rewitalizacji.

Głównym problemem obszarów rustykalnych jest zapóźnienie cywilizacyjne. Gospodarka centralnie zarządzana nie zapewniała stałego, efektywnego i pożądanego społecznie poziomu rozwoju. Wymienione koncepcje prezentują współczesne uwarunkowania i prawidłowości wzrostu gospodarczego w skali lokalnej. Niniejszy przegląd różnych idei, rozwiązań może służyć instytucjom i społecznościom lokalnym przy opracowywaniu własnych wizji rozwoju konkretnych jednostek terytorialnych.

Koncepcja rozwoju wielofunkcyjnego

Idea rozwoju wielofunkcyjnego nie jest nowa, od wielu lat jej zasady wdrażane są w krajach Unii Europejskiej. Zwracano na nią uwagę już w okresie międzywojennym oraz po II wojnie światowej. Bardzo interesujące tezy w odniesieniu do terenów wiejskich zawarł J. Kostrowicki w artykule „Obszary wiejskie jako przestrzeń wielofunkcyjna”³. Praca została opublikowana w 1976 r., jednak ze względu na ówczesną sytuację gospodarczą i polityczną nie spotkała się z właściwym przyjęciem. W Polsce do koncepcji rozwoju wielofunkcyjnego wsi powrócono w końcu lat 80., przy czym wzorów poszukiwa-

¹ A. Markowski, R. Pawelec, 2001, *Słownik wyrazów obcych i trudnych*, „Wilga”, Warszawa, s. 455.

² J. L. Siemiński, 1996, *Koncepcje rozwoju obszarów wiejskich w procesie transformacji ustrojowej polski lat dziewięćdziesiątych*, [w:] M. Kozakiewicz (red.), *Wieś i rolnictwo w badaniach społeczno-ekonomicznych*, PAN, IRWiR, Warszawa, s. 126.

³ J. Kostrowicki, *Obszary wiejskie jako przestrzeń wielofunkcyjna*, „Przegląd Geograficzny”, t. XLVIII, z. 4, 1976, s. 601-611.

no przede wszystkim w krajach zachodnioeuropejskich (głównie w Wielkiej Brytanii)⁴.

Wobec kryzysowej sytuacji wsi i rolnictwa coraz więcej osób i instytucji uznaje wdrażanie zasad wielofunkcyjności za sposób na odrodzenie obszarów wiejskich oraz odwrócenie negatywnych tendencji rozwojowych. Wielofunkcyjny rozwój wsi polega na odejściu od rolnictwa jako jedynej lub dominującej funkcji i zdecydowanie większym zróżnicowaniu gospodarki⁵. Ma przyczyniać się do rozwiązywania różnego typu problemów i łagodzenia napięć spowodowanych przemianami społeczno-gospodarczymi, powinien sprzyjać rozwojowi rolnictwa jak też dziedzin pozarolniczych. Konieczność odchodzenia od rolniczej monofunkcyjności na rzecz wielofunkcyjności obszarów rustykalnych wynika głównie z zanikania funkcji rolniczej. Ta prawidłowość dotyczy także Polski, której tereny wiejskie charakteryzują się ogromną różnorodnością. Ich specyfika wymaga odrębnego podejścia i dostosowania założeń rozwojowych do lokalnych warunków i potrzeb.

Badania A. Rosnera⁶ pokazują silne związki między monorolniczym charakterem gmin wiejskich a wysoką stopą bezrobocia. Obszary problemowe, które cechuje regres gospodarczy to wsie i gminy odległe od większych ośrodków, ze słabymi powiązaniem komunikacyjnymi, o niekorzystnych warunkach dla rolnictwa i słabej infrastrukturze, o dużym rozdrobnieniu gospodarstw, bez

⁴ W Wielkiej Brytanii na początku lat 80. wzrosła recesja gospodarcza, której skutki dotknęły szczególnie mieszkalców wsi. Wówczas rząd powołał organizacje o charakterze szkoleniowym i doradczym, wspierające rozwój tzw. małego przemysłu na terenach wiejskich. W ich działalność zaangażowały się władze samorządowe. Tak powstały specjalne, lokalne ośrodki rozwoju gospodarczego, które pomagały rolnikom tworzyć nowe miejsca pracy poza rolnictwem. Rząd wspierał finansowo nowe inicjatywy i przedsięwzięcia, a mogły one być realizowane wtedy, gdy były zgodne z wymogami ochrony środowiska przyrodniczego oraz jeśli zostały zaakceptowane przez dane społeczeństwo. Rozwój wielofunkcyjny wsi w Wielkiej Brytanii to działania na różnych szczeblach – od centralnego do lokalnego, polegające na: aktywizacji ludności miejscowej, wszechstronnym doradztwie, inicjowaniu i wspieraniu konkretnych przedsięwzięć w sferze produkcji, usług, nadzorze rozwoju małych przedsiębiorstw. Podobne działania podejmowano w innych krajach, głównie skandynawskich – w Finlandii, Szwecji czy Norwegii. Ich celem było: tworzenie alternatywnych źródeł dochodów ludności wiejskiej, ożywienie społeczno-gospodarcze terenów wiejskich, powstrzymanie depopulacji tych obszarów oraz przeciwdziałanie recesji i upadkowi osiedli.

⁵ M. Kłodziński, 1999, Aktywizacja gospodarcza obszarów wiejskich, PAN, IRWiR, Warszawa, s. 4.

⁶ A. Rosner, 1997, *Demograficzne uwarunkowania wielofunkcyjnego rozwoju na obszarach wiejskich oraz Rozwój wielofunkcyjny a problem bezrobocia* [w:] M. Kłodziński i A. Rosner (red.), *Ekonomiczne i społeczne uwarunkowania i możliwości wielofunkcyjnego rozwoju wsi w Polsce*, SGGW, Warszawa, s. 137-158.

miejsc pracy poza rolnictwem, mające nadwyżki siły roboczej. Na tych terenach rozwój wielofunkcyjny jest najbardziej wskazany i potrzebny, a jednocześnie stosunkowo trudny do zrealizowania. Formy, tempo i zasięg procesu wielofunkcyjnego rozwoju obszarów wiejskich są zróżnicowane w poszczególnych krajach czy regionach. Zdaniem J. Okuniewskiego⁷ determinują je głównie:

- obiektywnie ukształtowane warunki życia społeczności lokalnych,
- polityka społeczno-gospodarcza państwa i władz lokalnych,
- inwencja miejscowej społeczności oraz jej liderów.

Dodatkowo o rozwoju decydują inne czynniki, jak: sytuacja demograficzna, struktura agrarna, odległość i powiązania komunikacyjne z większymi ośrodkami gospodarczymi, warunki naturalne, tradycje łączenia pracy w rolnictwie z innego typu zajęciami, stopień rozwoju infrastruktury technicznej oraz społecznej itd.

Wielofunkcyjność wsi oznacza rozwój funkcji rolniczo-żywielskich oraz wszelkich form działalności usługowej i przemysłowej, zwłaszcza takich, które nie zagrażają środowisku przyrodniczemu. Obecny poziom nauki i techniki umożliwia produkcję przemysłową w małej i średniej skali na obszarach wiejskich. Wiele usług, w tym związanych głównie z rekreacją, turystyką, lecznictwem uzdrowiskowym, można świadczyć poza obszarami dużych miast. Gminy powinny podejmować różnorodne działania, wspierające przedsiębiorczość i wielofunkcyjny rozwój poprzez:

- tworzenie strategicznych planów rozwoju,
- promowanie posiadanych walorów na zewnątrz,
- budowę i rozwijanie infrastruktury technicznej,
- wprowadzanie ułatwień administracyjnych i stosowanie bodźców ekonomicznych służących powstawaniu małych i średnich przedsiębiorstw,
- poszukiwanie i przyciąganie krajowych oraz zagranicznych inwestorów,
- tworzenie ośrodków przedsiębiorczości, innowacji i technologii,
- podnoszenie poziomu edukacji mieszkańców wsi,
- popularyzowanie przykładów już podejmowanych inicjatyw^{8,9}.

M. Kłodziński w pracach dotyczących rozwoju wielofunkcyjnego wskazuje uwarunkowania sprzyjające „wkomponowaniu w wiejską przestrzeń coraz większej

⁷ J. Okuniewski, 1989, *Wielofunkcyjny rozwój terenów wiejskich*, [w:] M. Kłodziński (red.), *Rolnictwo dwuzawodowe jako forma wielofunkcyjnego rozwoju wsi*, SGGW-AR, Warszawa, s. 11.

⁸ A. Kobiałka, 2003, *Rola gminy w rozwoju obszarów wiejskich*, [w:] M. Adamowicz (red.), *Strategie rozwoju lokalnego*, t. I, SGGW, Warszawa, s. 68.

⁹ Zobacz też: M. Jasiulewicz, W. Gostomczyk, R. Kielczewski, 2002, *Podstawy agrobiznesu*, Politechnika Koszalińska, Koszalin, s. 86-102.

liczby nowych funkcji pozarolniczych”¹⁰ i przykłady gmin, które odniosły sukces w aktywizacji lokalnej gospodarki. Podkreśla, iż mimo dużego wpływu różnorodnych uwarunkowań, najważniejsze znaczenie dla przewyższenia regresu mają: aktywność, inicjatywa, przedsiębiorczość oraz umiejętność wykorzystania zasobów przez społeczność lokalną i jej liderów¹¹.

Koncepcja ładu (społecznego, gospodarczego, przestrzennego)

Termin „ład” wiąże się z harmonią, równowagą, regularnością, z czymś, co jest zorganizowane, uporządkowane według określonych kryteriów. Jest przeciwieństwem nieładu, chaosu. W literaturze z reguły występuje z przymiotnikiem, na przykład: ład moralny, polityczny, przestrzenny, społeczny, ekonomiczny, ekologiczny, prawny, organizacyjny, strukturalno-funkcjonalny itd. J. Kolipiński¹² uważa, iż poczucie ładu jest jedną z najważniejszych potrzeb ludzkich i warunkiem orientacji człowieka w zróżnicowanym środowisku. Ład to różnorodność uporządkowana i tylko w warunkach uporządkowania ujawniają się płynące z niej korzyści.

Ład przestrzenny kojarzony jest często z walorami estetycznymi. Według Z. Dembowskiej to „uzyskiwana w sposób sztuczny przez działanie człowieka, organizacja przestrzeni, charakteryzująca się równowagą poszczególnych składników. Ta równowaga wyraża się przez rozmieszczenie różnych funkcji w przestrzeni w sposób uporządkowany, celowy i estetyczny, tzn. zapewniający dogodne użytkowanie przestrzeni przez jej gestorów, nie powodujący powstawania konfliktów ekologicznych ani kolizji między poszczególnymi funkcjami, a także tworzący nowe piękno”¹³.

O ładzie przestrzennym dyskutowano w latach 70. na łamach czasopisma „Człowiek i Środowisko”¹⁴. Uczestnicy debaty zgodnie uznali, iż zapewnienie ładu w środowisku jest celem planowania przestrzennego; podobne podejście deklarował J. Kołodziejcki¹⁵.

¹⁰ M. Kłodziński, 1996, *Wielofunkcyjny rozwój terenów wiejskich w Polsce i w krajach Unii Europejskiej*, SGGW, Warszawa, s. 19.

¹¹ M. Kłodziński, 1999, op. cit., s. 33.

¹² J. Kolipiński, 1980, *Systemy przestrzenne jako środowisko człowieka*, KPZK PAN, PWN, Warszawa, t. LXXIII, s. 17.

¹³ Z. Dembowska, 1989, *Planowanie przestrzenne. Zarys zagadnień*. Politechnika Białostocka, Białystok, s. 24.

¹⁴ Ład przestrzenny, „Człowiek i Środowisko”, nr 1-4, 1977.

¹⁵ J. Kołodziejcki, 1991, *O przyszły kształt polskiej przestrzeni*, Ossolineum, Wszechnica PAN, Wrocław-Warszawa-Kraków, s. 22.

Ład przestrzenny cechuje funkcjonalność, logika i jasność struktur środowiskowych oraz ich zharmonizowanie z przyrodą. Koncepcja kształtowania polskiej przestrzeni wyraźnie formułuje zasady, kierunki, cele i środki polityki ładu zintegrowanego łączącej:

- ład społeczny (umożliwiający poprawę jakości życia społeczeństwa),
- ład ekonomiczny (warunkujący rozwój społeczno-gospodarczy),
- ład ekologiczny (sprzyjający utrwalaniu rozwoju ekologicznie zrównoważonego),
- ład przestrzenny (związany z kształtowaniem przestrzeni geograficznej)¹⁶.

Mimo, iż granica między ładem a nieładem nie jest wyraźna, a samo pojęcie trudno precyzyjnie zdefiniować, to koncepcja ładu jest twórcza i powinna mieć zastosowanie praktyczne. W końcu lat 80. w Polsce zapoczątkowano odradzanie się podmiotów lokalnych. Wówczas Sejm RP uchwalił Ustawę o samorządzie terytorialnym¹⁷, w której do zadań własnych gminy zaliczono między innymi sprawy: ładu przestrzennego, gospodarki terenami i ochrony środowiska. Władze gminne zobowiązano do prowadzenia polityki przestrzennej na swoim terenie, co zapisane jest również w Ustawie o zagospodarowaniu przestrzennym¹⁸. Do obowiązków i kompetencji gmin należy przygotowanie miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego. Są one podstawą działań jednostek szczebla podstawowego, określają zakres i sposoby postępowania w sprawach przeznaczenia terenów na konkretne cele oraz regulują zasady ich zagospodarowania. Obecnie wymagane jest dołączenie do miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego prognozy wpływu ustaleń planu na środowisko przyrodnicze. Jest to pewien sposób ochrony środowiska, umożliwiający zachowanie i funkcjonowanie ekosystemów.

Działania prowadzące do tworzenia ładu przestrzennego są zbieżne z celami idei zrównoważonego rozwoju, wynikają z lepszego wykorzystania zasobów i zmniejszenia wszelkich uciążliwości względem środowiska przyrodniczego. Koncepcja ładu zakłada równowagę i niekonfliktowość elementów antropogenicznych oraz przyrodniczych. Wskazuje na rozwój przedsięwzięć technologicznie zaawan-

¹⁶ K. Kasprzak, B. Raszka, 1998, *Polski ład przestrzenny szansą dla agroturystyki*, [w:] B. Raszka, J. Sikora (red.), *Agroturystyka inaczej*, Bogucki Wydawnictwo Naukowe, Poznań, s. 98.

¹⁷ Ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie terytorialnym (Dz.U. 1990, nr 16, poz. 95 z późn. zm.).

¹⁸ Ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. o zagospodarowaniu przestrzennym (Dz.U. 1994, nr 89, poz. 415 z późn. zm.).

sowanych, „czystych ekologicznie” ukierunkowanych raczej na indywidualnego, a nie masowego odbiorcę¹⁹.

Koncepcja odnowy obszarów wiejskich, wsi i małych miast

Idea odnowy została sprecyzowana po raz pierwszy wkrótce po zakończeniu II wojny światowej przez J. O. Chmielewskiego, który początkowo odnosił ją do regeneracji sił człowieka oraz wiązał z rozwojem uzdrowisk i lecznictwa uzdrowiskowego w Polsce. Z czasem rozszerzył koncepcję na osadnictwo²⁰. Nie znalazła ona jednak zastosowania w kraju, natomiast rozwinęła się dużo później w krajach Europy Zachodniej²¹.

Rozwój miast i wsi jest współzależny – te systemy społeczno-gospodarcze nie funkcjonują w izolacji. Uruchomione w wielu krajach procesy globalnej modernizacji (polegające głównie na industrializacji) wywoływały skutki pozytywne i negatywne. Obejmowały przede wszystkim duże miasta, jednak przyczyniły się również do zmian na terenach wiejskich. Oprócz rozwoju cywilizacyjnego konsekwencją strategii modernizacyjnych było pogorszenie sytuacji ekonomicznej rolników, którzy podobnie jak konsumenci żywności płacili cenę za brak zrównoważenia relacji między pracą, ziemią, kapitałem

¹⁹ B. Czarnecki, 2000, *Ład przestrzenny jako element rozwoju zrównoważonego*, [w:] H. Sasinowski (red.), *Ekorozwój w polityce regionalnej*, t. I, *Ekonomiczne aspekty ekorozwoju*, Wyd. Politechniki Białostockiej, Białystok, s. 257-261.

²⁰ J.L. Siemiński, 1996, op. cit., s. 135.

²¹ Najwcześniej założenia odnowy wsi zaczęto urzeczywistnić w Niemczech — już na przełomie lat 50. i 60. XX w. w Bawarii oraz Badenii-Wirtembergii podejmowano działania związane z komasacją gruntów i przygotowaniem programów uzdrowienia terenów wiejskich, których wdrażanie oparte było na strukturach rządu krajowego. Pod wpływem dobrych doświadczeń bawarskich w 1981 r. także w Dolnej Austrii akcją pod nazwą „Zachować piękno Dolnej Austrii – stworzyć ją jeszcze piękniejszą” zapoczątkowano ruch odnowy wsi. Pierwotne cele programu sprowadzały się do: „stworzenia mieszkańcom wsi perspektyw życia o wysokich standardach cywilizacyjnych, wywołania poczucia identyfikacji z miejscem zamieszkania i społecznością lokalną, nobilitacji wiejskiego stylu życia, stworzenia nowych miejsc pracy oraz powstrzymania degradacji środowiska”. Z czasem założenia zostały rozszerzone, uwzględniono w nich oszczędne gospodarowanie zasobami środowiska, ekonomiczną samowystarczalność wsi, wykorzystanie odnawialnych źródeł energii, niszy rynkowych oraz zachowanie, a nawet ratowanie tradycyjnych obiektów i zawodów. R. Wilczyński, 2002, *Odnowa wsi jako metoda wielofunkcyjnego rozwoju obszarów wiejskich*, [w:] M. Kłodziński i B. Fedyszak-Radziejowska (red.), *Przedsiębiorczość wiejska w Polsce i krajach Unii Europejskiej*, PAN, IRWiR, Warszawa, s. 428.

i nieelastycznym popytem. Inne dotkliwe przejawy kryzysu na wsi to: migracje do miast, bezrobocie, wzrost zjawisk patologicznych, degradacja środowiska przyrodniczego²². W celu przeciwdziałania narastającym zagrożeniom członkowie Parlamentu Europejskiego zainicjowali w latach 1987-1988 wielką akcję, nazwaną Europejską Kampanią na Rzecz Rozwoju Przestrzeni Wiejskiej, która zawierała szereg alternatywnych propozycji wobec dotychczasowych rozwiązań²³. W wyniku Kampanii zaistniała w Europie nowa formacja intelektualna, kontynuująca dyskusję na temat koncepcji rozwoju wsi i rolnictwa w Europie. Ważnym wydarzeniem było przedstawienie w 1991 r. przez Europejską Radę na Rzecz Rozwoju Wsi i Małych Miast (ECOVAST) dokumentu zatytułowanego „Strategia dla wiejskiej Europy”. Według ekspertów poprawa sytuacji na terenach wiejskich uwarunkowana jest przestrzeganiem następujących zasad²⁴: respektowania związku ludzi ze środowiskiem przyrodniczym oraz kulturowym; uwzględnienia nowoczesności i tradycji dla zachowania bogatej różnorodności Europy; zintegrowanej działalności oraz efektywnej współpracy między resortami administracji publicznej i mieszkańcami – na rzecz rozwiązywania problemów w regionach; konsultacji i zaangażowania władz oraz społeczności lokalnych przy konstruowaniu strategii rozwoju; wnikliwego rozpoznania zasobów środowiska, uwzględnienia poglądów i wykorzystania propozycji oraz możliwości mieszkańców. ECOVAST jest pozarządową organizacją, która wspiera rozwój wiejskich wspólnot, przyczynia się do ochrony wiejskiego dziedzictwa w Europie, uczestniczy w tworzeniu szlaków dziedzictwa, które mogą przyciągnąć turystów, a powinny być identyfikowane w każdym regionie. Rada angażuje się w badania rynku i działania marketingowe²⁵.

Programy odnowy wsi pełnią funkcje aktywizujące społeczności samorządowe i zakładają:

- ożywienie gospodarki poprzez decentralizację możliwie wielu działów produkcji i usług,

²² A. Kaleta, 1998, *Obszar wiejski i koncepcje jego rozwoju*, [w:] A. Kaleta (red.), *Rozwój obszarów wiejskich w perspektywie integracji z Unią Europejską*, Fundacja Programów Pomocy dla Rolnictwa, IS UMK, SGGW, Toruń-Warszawa, s. 45-62.

²³ A. Hałasiewicz, *Europejski Ruch Odnowy Wsi i Małych Miast*. „*Wieś Współczesna*”, nr 1, 1989, s. 152-155.

²⁴ A. Kaleta, *Pierwszy Europejski Kongres Odnowy Wsi*, „*Wieś Współczesna*”, nr 5, 1988, s. 111.

²⁵ Przykładem działalności ECOVAST jest utworzenie we Włoszech i w Grecji winnych szlaków (z różnorodnymi atrakcjami – muzeami, festiwalami) na terenach nieznanych dotąd z uprawy winorośli, ale z silnymi tradycjami. B. Bramwell, *Sustaining the Cultural Heritage of Europe*, „*Annals of Tourism Research*”, vol. 26, Issue 2, 1999, pp. 455-457.

- promowanie lokalnej działalności gospodarczej,
- poprawę jakości produkowanej żywności,
- ekonomiczne i moralne dowartościowanie rodzinnych gospodarstw chłopskich,
- dywersyfikację źródeł dochodu rodzin rolniczych i mieszkańców wsi,
- ochronę dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego,
- powszechny dostęp do fachowego doradztwa i instytucji oświatowych,
- rozwój turystyki i poprawę infrastruktury technicznej²⁶.

Koncepcja odnowy wsi jest nurtem wyjątkowym – zdecydowanie podkreśla znaczenie czynnika ludzkiego jako podmiotu i siły napędowej rozwoju. Zakłada, iż podstawą wzrostu standardu życia i satysfakcji z mieszkania na wsi jest uruchomienie wszelkich zasobów własnych oraz wykorzystanie pomocy zewnętrznej, dostępnej między innymi z funduszy strukturalnych Unii Europejskiej²⁷.

Idee rozwoju wychodzące od inicjatyw lokalnych

W Polsce od kilkunastu lat obserwuje się zasadnicze zmiany dotyczące metod kierowania rozwojem, które przejawiają się głównie odwoływaniem do lokalnych zasobów, doświadczeń i tradycji. Powrót lokalności jako koncepcji rozwoju poparty został odpowiednimi aktami prawnymi, które były podstawą restytucji samorządu terytorialnego. Jednostki samorządowe uzyskały osobowość prawną, własne źródła dochodów, autonomiczność oraz uprawnienia do samodzielnego kierowania własnymi sprawami.

Rozwój lokalny jest określonym procesem, w który angażują się władze samorządowe, organizacje formalne, mniej formalne, a także jednostki w celu wykorzystania zasobów środowiska geograficznego i możliwości mieszkańców oraz realizacji działań w różnych dziedzinach na rzecz konkretnych społeczności. Ma on prowadzić do:

- osiągnięcia stabilizacji społeczno-gospodarczej poprzez wykorzystanie wiedzy o wspomnianych zasobach, ich dostępności i możliwościach uruchomienia,
- powstania zróżnicowanej bazy ekonomicznej, odpowiadającej potrzebom i preferencjom mieszkańców.

Rozwój lokalny ma charakter terytorialny, a nie sektorowy - obejmuje elementy materialne i niematerialne środowiska, warunki przyrodnicze, kulturę, tradycje, przedsiębiorczość itp. Sprzyja identyfikacji poszczególnych osób

²⁶ A. Kaleta, 1998, op. cit. s. 54-57.

²⁷ R. Wilczyński, 2002, op. cit. s. 428.

z danym miejscem i grupą społeczną oraz inicjowaniu wspólnych przedsięwzięć. Nie oznacza powrotu do epoki przedprzemysłowej, przejawia się natomiast otwarciem na świat zewnętrzny, przyjmowaniem innowacji i przedsiębiorczością²⁸.

Warunki rozwoju lokalnego na terenach wiejskich z powodu rozproszenia ludności, braku wykwalifikowanych kadr czy słabej infrastruktury są inne niż w rejonach zurbanizowanych. Jego podstawowym celem jest tworzenie nowych miejsc pracy, głównie w sferze drobnej przedsiębiorczości. Rozwój lokalny w skali „wewnętrznej” oznacza poprawę warunków życia i pracy mieszkańców, wiąże się z usprawnieniem funkcjonowania infrastruktury, poprawą usług, warunków mieszkaniowych, estetyki krajobrazu itd. Powyższe działania tworzą korzystniejszy obraz danego miejsca na zewnątrz – wśród potencjalnych inwestorów, turystów, klientów. Pobudzeniu lokalnej gospodarki służą między innymi: wyposażenie danego terenu w infrastrukturę, uproszczenia miejscowych przepisów, stosowanie różnego typu ulg, sprzedaż pomieszczeń zaniedbanych lub źle użytkowanych, tworzenie centrów informacji czy doradztwa.

W rozwoju lokalnym bardzo istotną rolę odgrywa planowanie, które jest procesem trudnym, złożonym, obciążonym pewnym ryzykiem. Składa się z następujących etapów: zbieranie, analiza i ocena danych źródłowych, wybór strategii rozwoju lokalnego, ustalenie celów i kierunków działań, określenie możliwych i optymalnych sposobów realizacji programu, przygotowanie projektów działania (z uwzględnieniem ich opłacalności, źródeł finansowania, terminów realizacji), a na ich podstawie całościowego planu rozwoju, wykonanie ustaleń planu. Od czasu rozpoczęcia przemian ustrojowych w Polsce coraz większą popularność zyskuje idea upodmiotowienia społeczności lokalnych. Bardzo silnie akcentuje się w niej wpływ działań ludzkich na strukturę społeczno-gospodarczą i podkreśla konieczność aktywizacji mieszkańców. Nawiązuje do niej idea partycypacji – uczestnictwa społecznego, która także podkreśla wagę angażowania ludności w sprawy lokalne. Pobudzanie aktywności społecznej jest tym bardziej prawdopodobne, im mieszkańcy konkretnego terenu bardziej się z nim identyfikują, odczuwają potrzebę działalności na rzecz wspólnego dobra, im wyraźniej dostrzegają możliwość współdecydowania o rozwoju danego terenu.

²⁸ I. Sikorska-Wolak, A. Balińska, 2003, *Turystyka jako element rozwoju lokalnego*, [w:] M. Adamowicz (red.), *Strategie rozwoju lokalnego*, t. I, SGGW, Warszawa, s. 295.

Koncepcja aktywizacji i rozwoju społeczności lokalnych - polski odpowiednik community development

Nasilone, zwłaszcza po II wojnie światowej, przemiany urbanizacyjne spowodowały z jednej strony osłabienie społeczności lokalnych, a z drugiej wywołały dążenia do przywrócenia pewnych form organizacji życia zbiorowego. Wobec takich okoliczności wypracowano w Stanach Zjednoczonych koncepcję community development (aktywizacji i rozwoju społeczności lokalnych), którą można rozpatrywać w czterech aspektach, jako:

- proces, czyli sekwencję przemian zachodzących w określonej społeczności (np. przejście z fazy rozwoju przemysłowego do ekologicznego),
- metodę działania, zakładającą wysoką efektywność, a wskazującą sposoby i środki realizacji celów (np. poprzez organizację pracy, szkolenia),
- program – skoncentrowany na treści podejmowanych działań (uwzględniający np. powołanie przejściowych czy trwałych struktur, instytucji lokalnych itd.),
- ruch społeczny, czyli zbiorowe przedsięwzięcie, którego celem jest wprowadzenie nowego porządku o charakterze jednorazowym lub trwałym²⁹.

Celem ruchu community development jest zwiększenie aktywności obywateli w tych dziedzinach, w których może ona przynieść pozytywne rezultaty – np. w rozwoju usług, infrastruktury. Ruch ten nie sprawdza się w systemach skrajnej decentralizacji czy centralizacji, sprawdza się natomiast w systemach umiarkowanych. Idea zakłada z jednej strony uruchomienie zasobów lokalnych poprzez działania mieszkańców wsi, a z drugiej – udzielenie tej wspólnotnie pomocy przez jednostki, grupy czy instytucje zewnętrzne. Umiejętne i twórcze połączenie aktywności społeczności lokalnej z działaniami czynników zewnętrznych jest podstawowym założeniem praktycznym, precyzowanym przez zwolenników teorii³⁰.

Ideę aktywizacji i rozwoju społeczności lokalnych (AiRSL) określa Z. T. Wierzbicki³¹ mianem „humanistycznej koncepcji rozwoju lokalnego i kreatywności społeczności lokalnych”. Jego zdaniem polska koncepcja teore-

²⁹ A. Kaleta, 1998, op. cit., s. 58.

³⁰ B. Fedyszak-Radziejowska, 2000, op. cit., s. 153.

³¹ Z.T. Wierzbicki, 1973, *Aktywizacja i rozwój społeczności lokalnych* [w:] Z. T. Wierzbicki (red.), *Aktywizacja i rozwój małych społeczności lokalnych*. IFiS PAN, Ossolineum, Warszawa-Wrocław, s. 17.

tyczna odpowiada określeniu community development, przyjętemu przez ONZ (stanowi nawet jego rozwinięcie), ale też opiera się na zasadzie „pomocniczości”, wywodzącej się z nauki Kościoła. Jej podstawowymi elementami składowymi są: sprecyzowany cel (projekt) działań ukierunkowany na poprawę szeroko rozumianych warunków życia społeczności lokalnej oraz dobrowolne uczestnictwo, wysiłek i wzajemna pomoc mieszkańców.

Założenia teorii AiRSL wywodzą się z różnych dyscyplin – socjologii, prawa, planowania przestrzennego, pedagogiki społecznej i formułowane są następująco³²:

- przemiany w środowisku i społeczności powinny zachodzić głównie wysiłkiem samych mieszkańców,
- zaangażowanie ludności jest dobrowolne i tylko takie gwarantuje autentyczność ruchu,
- zasadnicze problemy danych obszarów tkwią w samych ludziach, wynikają z ich bierności, nieporadności, braku wiedzy i umiejętności organizacyjnych,
- warunkiem niezbędnym przezwyciężenia niedorozwoju cywilizacyjnego jest podniesienie poziomu oświaty oraz ukształtowanie odpowiednich postaw i nawyków ludności,
- program AiRSL powinien być tak opracowany, aby mieszkańcy silnie się z nim identyfikowali, należy w nim uwzględnić najważniejsze potrzeby obywateli (zarówno w sferze materialnej jak i duchowej), a stawiane cele oraz zadania nie mogą przewyższać ich możliwości.

Ruch AiRSL jest sposobem budowania prawdziwej demokracji lokalnej, wyższej kultury społecznej, może być ważnym środkiem wychowawczym oraz metodą współpracy władzy i społeczeństwa.

Strategia rozwoju lokalnego

Planowanie rozwoju gminy jest jednym z podstawowych zadań władz i przejawem praktycznego wdrażania samorządności. W krajach zachodnich zachęca się mieszkańców, aby sami oceniali sytuację społeczno-ekonomiczną swoich rejonów i przedstawiali propozycje ich rozwoju nie czekając na decyzje odgórne. Szczególnie starannie powinny przygotowywać plany rozwojowe te gminy, które z różnych powodów (bezrobocie, monofunkcyjność, depopulacja) dążą do uzyskania pomocy z funduszy strukturalnych Unii Europejskiej.

Niezbędnym elementem prawidłowego zarządzania gminą jest przygotowanie lokalnej strategii rozwoju. Pojęcie strategii oznacza przemyślany plan

³² J. L. Siemiński, 1996, op. cit., s. 141.

działań w jakiejś dziedzinie, który ma doprowadzić do osiągnięcia wyznaczonego celu. Proponowane przedsięwzięcia mają z reguły różnorodny charakter (organizacyjny i inwestycyjny), szeroki zakres rzeczowy oraz czasowy. Podejście strategiczne pozwala na tworzenie różnych wariantów rozwoju, wybór konkretnych rozwiązań oraz czynny udział społeczeństwa w poszczególnych etapach prac. Można uznać, iż strategię zastępują to, co w planach kierunkowych czy perspektywicznych określano mianem „wizji”.

Opracowanie strategicznego programu rozwoju przyczynia się do wzrostu społeczno-gospodarczego gminy i poprawy życia jej mieszkańców. Zawsze poprzedzone jest szczegółową analizą stanu gospodarki, co daje możliwości lepszego wykorzystania posiadanych zasobów oraz ukazuje płaszczyzny współdziałania z sąsiadami. Ponadto udział lokalnych instytucji, organizacji i mieszkańców w przygotowaniu strategii wpływa na ożywienie prowadzonej działalności, nawiązanie współpracy i ukształtowanie poczucia odpowiedzialności za wykorzystanie szans rozwojowych gminy. Istotne jest, iż posiadanie strategii ułatwia rozdysponowywanie gminnych środków budżetowych oraz uzyskanie różnych form pomocy z zewnątrz (kredyty, dotacje itd.)³³.

W procesie tworzenia strategicznego planu rozwoju wyróżnia się następujące etapy:

- diagnoza – sporządzenie raportu o stanie gminy i jej zasobach (z oceną mocnych i słabych stron),
- wstępna wersja strategii – określenie celów i sposobów ich realizacji,
- konsultacja projektu ze społeczeństwem – przyjęcie kierunków rozwoju,
- przygotowanie planu wdrażania strategii i zestawu konkretnych programów, wyznaczenie odpowiedzialności za wykonanie poszczególnych zadań,
- realizacja strategii³⁴.

Nad przygotowaniem strategii pracują z reguły zespoły wielodyscyplinarne, które wspólnie konkretyzują problemy rozwoju i sposoby ich rozwiązywania. Dzięki zaangażowaniu przedstawicieli różnych specjalności propozycje zawarte w strategiach są bardziej dojrzałe i przekonujące, umożliwiają efektywniejsze wykorzystanie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego. Poza ekspertami z zewnątrz (występującymi także w roli inspiratorów dla zespołów samorządowo-instytucjonalnych) w pracach powinny brać udział wła-

³³ J. Wilkin (red.), 2003, *Podstawy strategii zintegrowanego rozwoju rolnictwa i obszarów wiejskich w Polsce*, Uniwersytet Warszawski, Warszawa, s. 12.

³⁴ M. Kłodzinski, Cz. Siekierski, 1997, *Strategia rozwoju gmin*, [w:] M. Kłodzinski i A. Rosner (red.), *Ekonomiczne i społeczne uwarunkowania i możliwości wielofunkcyjnego rozwoju wsi w Polsce*, SGGW, Warszawa, s. 187.

dze samorządowe i grupy lokalnych liderów. Opracowanie, będące efektem wspólnego wysiłku takiego zespołu, ma szansę na wykonanie. Plan nigdy nie zostanie wprowadzony w życie, jeśli samorząd, władze gminy i mieszkańcy nie uznają go za własny³⁵.

Najważniejszym celem strategii rozwoju jest ożywienie i zróżnicowanie gospodarki gminy oraz stworzenie nowych miejsc pracy. Zadania, które często ujmowane są w programach, związane są z promocją lokalnej przedsiębiorczości, poprawą stanu infrastruktury technicznej, wyznaczeniem centrów rozwoju gospodarczego, ochroną dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego, podnoszeniem kwalifikacji mieszkańców itd.

Rolą samorządu jest stworzenie zrozumiałej dla mieszkańców wizji rozwoju gminy, która wskazuje kierunki działań w kilkuletniej perspektywie. Każda gmina ma indywidualne warunki, zasoby i możliwości rozwojowe. Dlatego nie istnieje wzorcowy model strategii rozwoju. Budowanie strategii jest procesem ciągłym, nie można jej uważać za dokument, który ma obowiązywać w niezmienionym kształcie.

Koncepcja ekorozwoju (rozwoju zrównoważonego)

Jedyną szansą długotrwałego wzrostu gospodarczego jest łączenie go z ochroną środowiska. Koncepcja ekorozwoju (rozwoju zrównoważonego) jest jedną z teorii, która prawdopodobnie będzie miała silny wpływ na politykę i gospodarkę światową w dłuższej perspektywie czasowej. Ekorozwój to sposób gospodarowania, który ma prowadzić do poprawy jakości życia ludzi (teraz i w przyszłości) i jednocześnie idea filozoficzna, uznająca immanentną wartość środowiska, w którym człowiek jest tylko jednym z elementów³⁶. Termin ekorozwój (wprowadzony przez UNEP – agencję ONZ do spraw środowiska – na konferencji w 1972 r. w Sztokholmie) oznacza prowadzenie wszelkiej działalności gospodarczej w zgodzie i harmonii z przyrodą, w taki sposób, aby nie powodować nieodwracalnych zmian w środowisku przyrodniczym^{37,38}. W praktyce wiąże się z przewidywaniem oraz minimalizowaniem negatywnych skutków ekologicznych i społecznych działalności gospodarczej.

³⁵ M. Kłodziński, 1996, op. cit., s. 29.

³⁶ B. Klepacki, 2000, *Zrównoważony rozwój terenów wiejskich – wybrane aspekty teoretyczne*, [w:] *Roczniki Naukowe SERiA*, t. II, z. 1, Warszawa–Poznań–Zamość, s. 8-13.

³⁷ W. Bojarski, *Koncepcja badań nad zharmonizowanym rozwojem społeczno-gospodarczym z poszanowaniem dóbr przyrody*, Biuletyn Komitetu Inżynierii Śródlądowej, PAN, Warszawa 1988, nr 8, s. 9.

³⁸ Zobacz też: S. Kozłowski, 1997, *W drodze do ekorozwoju*, PWN, Warszawa, s. 130-186.

Wiele państw zaakceptowało założenia ekorozwoju; Polska jako pierwszy kraj na świecie uchwałą Sejmu z 10 maja 1991 r. zadeklarowała ich przyjęcie w postaci dokumentu pt. „Polityka ekologiczna państwa”. Zgodnie z nim w polityce gospodarczej Polski kryteria ekorozwoju zyskują równorzędne znaczenie z kryteriami ekonomicznymi³⁹.

Rozwój zrównoważony jest nowoczesną koncepcją przyszłości obszarów wiejskich, w której cele produkcyjne kojarzone są z wymaganiami środowiskowymi. Stanowi on alternatywę dla rolnictwa konwencjonalnego, opartego głównie na stosowaniu chemicznych środków produkcji, pozwalających na wysoką specjalizację gospodarstw. Idea ekorozwoju oprócz rolnictwa dotyczy także leśnictwa, zasobów wodnych, ochrony powietrza oraz różnorodnych działalności nierolniczych prowadzonych na terenach wiejskich, które nie powinny powodować zagrożeń w środowisku i naruszać jego równowagi^{40, 41}. Uzyskanie zamierzonego efektu wymaga spełnienia następujących warunków:

- zachowania kompatybilności celów ekonomicznych, ekologicznych, politycznych oraz społecznych i jednocześnie wysokiej jakości środowiska,
- korzystania z zasobów naturalnych w sposób niezakłócający ich zdolności do samoodnawiania się i pozwalający na zaspokojenie zmieniających się potrzeb ludności,
- wzrostu produkcji żywności opartego na technologiach chroniących i zachowujących wysoką jakość zasobów naturalnych dla przyszłych pokoleń,
- wdrażania realnych rozwiązań, możliwych do praktycznego zastosowania i odwracalnych w sytuacji, gdy nowa wiedza pozwoli na efektywniejsze działania.

Koncepcja zrównoważonego rozwoju nie ogranicza się wyłącznie do zagadnień produkcyjno-ekonomicznych i przyrodniczych, ale obejmuje również sfery społeczne czy etyczne. Podstawowym warunkiem wdrażania nowego systemu gospodarowania jest dostrzeżenie w nim potencjalnej szansy, a nie

³⁹ W. A. Sokół, 1996, *Uwarunkowania ekorozwoju gmin i regionów*, [w:] S. Wrzosek (red.), *Mechanizmy i uwarunkowania ekorozwoju*, Politechnika Białostocka, Białystok, t. III, s. 75.

⁴⁰ A. Woś, 1998, *Rolnictwo zrównoważone* [w:] A. Woś (red.), *Encyklopedia agrobiznesu*, Fundacja Innowacja, Warszawa, s. 735.

⁴¹ Zobacz też: T. Borys, 1999, *Programowanie ekorozwoju gmin*, [w:] R. Miłaszewski (red.), *Strategia zarządzania środowiskowego w przedsiębiorstwie i gminie*, Politechnika Białostocka, Polskie Zrzeszenie Inżynierów i Techników Sanitarnych w Poznaniu, Białystok-Poznań, s. 176-195.

zagrożenia. Idea ekorozwoju cechuje się: elastycznością, wielowariantowością oraz realnością techniczną, technologiczną i organizacyjną. Natomiast o skuteczności jej wprowadzania decydują w dużej mierze dostępność informacji, wysokie kwalifikacje ludności, działalność instytucji rolniczych i doradczych, szkół oraz wyższych uczelni^{42, 43}. Cele określonych programów ochrony i zarządzania środowiskiem łatwiej wykonywać łącząc wysiłki kilku gmin.

Koncepcja rewitalizacji

Punktem wyjścia tworzenia koncepcji rewitalizacji jest założenie, że wiele wsi i małych miast w Polsce cechuje wysoki stopień degradacji i dewastacji. Dotyczy to szczególnie obszarów związanych z rolnictwem, których dalszy rozwój wymaga nowego, oryginalnego i radykalnego podejścia, uwzględniającego ich specyfikę oraz uwarunkowania lokalne.

Rewitalizacja to proces przemian przestrzennych, społecznych i ekonomicznych. Oznacza różne, ale jednocześnie komplementarne ze sobą przedsięwzięcia, których celem jest wywołanie zmian społecznych, pobudzenie gospodarcze, a nawet nadanie terenom nowych funkcji⁴⁴. Wiąże się z daleko idącą przebudową struktury konkretnego obszaru, ma charakter planistyczny. Z koncepcji rewitalizacji wynikają działania prowadzące do:

- wyłonienia w danej gminie grupy „liderów ruchu przemian” (ludzi energicznych, kompetentnych, odpowiedzialnych, znających teren, posiadających autorytet) oraz utworzenia formalnej organizacji (np. stowarzyszenia), obdarzonej przez mieszkańców zaufaniem, która byłaby niezależna od samorządu terytorialnego i umiałaby współpracować z nim, jak też z innymi miejscowymi specjalistami,
- określenia perspektyw kreowania mikroregionu (złożonego z kilku gmin), analizy jego możliwości i atutów, zaktywizowania mieszkańców,
- przygotowania założeń i ustalenia „strategii” rozwoju mikroregionu,
- opracowania scenariusza rozwoju w postaci planu zagospodarowania przestrzennego o charakterze dynamicznym, a nie statycznym,

⁴² P. Prus, M. Mejszelis, 2003, *Zrównoważony rozwój rolnictwa w świetle teorii dyfuzji i adaptacji innowacji*, Roczniki Naukowe SERiA, Warszawa–Poznań–Koszalin, t. 5, z. 4, s. 249.

⁴³ Zobacz też: L. Strzembicki, *Zrównoważony rozwój turystyki wiejskiej – założenia i formy realizacji*, „Problemy Turystyki” nr 3/4, Instytut Turystyki, Warszawa, 2001, s. 31-42.

⁴⁴ http://www.fr.org.pl/index.php?option=com_content&task=view&id=219 (18X 2007)

- przebudowy infrastruktury gminy (również w celu przyciągnięcia inwestorów), rozwijania różnych form działalności (np. rzemiosła, turystyki, produkcji zdrowej żywności itp.),
- kompleksowego porządkowania i przebudowy miejscowości w gminach⁴⁵.

Istotą rewitalizacji są daleko idące zmiany społeczne i gospodarcze, dlatego poza inwestycjami poprawiającymi estetykę budynków i otoczenia, konieczne jest powołanie na danym obszarze instytucji, które zaktywizują społeczność lokalną. Mogą to być różnego typu placówki kulturalne, centra szkoleniowe, inkubatory przedsiębiorczości, obiekty o funkcji turystycznej lub rekreacyjnej itd. Koncepcja rewitalizacji zakłada: zachowanie walorów przyrodniczych i historycznych danego obszaru, podkreślenie jego unikatowości, spełnienie potrzeb danej społeczności przy jej aktywnym udziale. Przedstawiona idea łączy w sobie niektóre założenia charakterystyczne dla koncepcji: odnowy, ekorozwoju, ładu społeczno-ekonomiczno-przestrzennego oraz aktywizacji i rozwoju społeczności lokalnych.

Proces rewitalizacji w Polsce w latach 2004-2006 mógł być dofinansowany ze środków UE kwotą blisko 100 mln euro. Uzyskanie funduszy było uwarunkowane przygotowaniem przez jednostki samorządu terytorialnego Lokalnych Programów Rewitalizacji. Musiały one zawierać: uzasadnienia wyboru terenów (poparte odpowiednimi analizami i badaniami), koncepcje wskazujące główne obszary i kierunki działań, sprecyzowane projekty oraz wnioski o dofinansowanie ze środków unijnych⁴⁶.

Zakończenie

Brak wizji przyszłości konkretnej jednostki terytorialnej bądź osadniczej jest istotną barierą, nie pozwalającą dostrzec możliwości i szans rozwojowych. Natomiast ustalenie pewnego kierunku rozwoju wpływa korzystnie na jej bieżące funkcjonowanie, wzrost społeczno-gospodarczy, życie i warunki pracy mieszkańców. Każda z przedstawionych koncepcji zasługuje na uwagę i rozpatrzenie w sytuacjach konstruowania programów rozwoju lokalnego. Użyteczność poszczególnych idei jest różna i wymaga weryfikacji. Obszerna literatura dotyczy przede wszystkim wielofunkcyjnego rozwoju wsi i ekorozwoju. Nie można jednak zakładać, iż te czy inne teorie są jedynie słuszne w rozwiązywaniu złożonych problemów obszarów wiejskich. Niezależnie od poziomu konkre-

⁴⁵ J. L. Siemiński, 1996, op. cit., s. 150.

⁴⁶ http://www.fr.org.pl/index.php?option=com_content&task=view&id=219 (18X 2007)

tyzacji i ogólności zaprezentowanych koncepcji wynikają z nich następujące założenia:

- modernizacji rolnictwa towarzyszyć musi rozwój pozarolniczych źródeł zarobkowania,
- proces wzrostu społeczno-gospodarczego uwarunkowany jest aktywnością mieszkańców oraz wsparciem czynników zewnętrznych (polityką państwa i władz terytorialnych),
- ożywienie gospodarcze terenów wiejskich możliwe jest dzięki rozwojowi małych firm,
- niezbędnym warunkiem wspierania przedsiębiorczości i wzrostu społeczno-gospodarczego jest podnoszenie kwalifikacji ludności wiejskiej.

Przedstawionym teoriom zarzucić można pewne mankamenty, gdyż:

- skupiają się na kwestii lokalności, a pomijają istnienie sprzężenia zwrotnego między rozwojem regionalnym a lokalnym,
- podkreślają rolę społecznych uwarunkowań rozwoju, a nie doceniają rangi czynników przestrzennych i techniczno-technologicznych,
- często akcentowane są w nich doświadczenia zagraniczne, a pomijane osiągnięcia polskie,
- ich znaczenie pomniejsza słaba podbudowa teoretyczna.

Pomimo pewnych słabych stron powyższych koncepcji istotne jest, iż od pewnego czasu w Polsce omawia się i dyskutuje kwestie rozwoju lokalnego. Podejmowane są badania oraz wielodyscyplinarne studia, upowszechnia się ich wyniki oraz doświadczenia innych krajów, nagłaśnia pozytywne przykłady. Powstają liczne organizacje, stowarzyszenia, fundacje i fundusze do spraw rozwoju lokalnego i regionalnego. Odczuwa się natomiast brak zainteresowania władz tym zagadnieniem. Niekorzystne jest zawężanie informacji statystycznych, które są często nieaktualne czy nieporównywalne. Wiele cennych inicjatyw lokalnych nie zostaje wykonanych z powodu braku należytego wsparcia.

Bibliografia

1. Bojarski W., *Koncepcja badań nad zharmonizowanym rozwojem społeczno-gospodarczym z poszanowaniem dóbr przyrody*, Biuletyn Komitetu Inżynierii Śródlądowej, PAN, Warszawa 1988, nr 8.
2. Borys T., 1999, *Programowanie ekorozwoju gmin*, [w:] R. Miłaszewski (red.), *Strategia zarządzania środowiskowego w przedsiębiorstwie i gminie*, Politechnika Białostocka, Polskie Zrzeszenie Inżynierów i Techników Sanitarnych w Poznaniu, Białystok-Poznań.

3. Bramwell B., *Sustaining the Cultural Heritage of Europe*, „Annals of Tourism Research”, vol. 26, Issue 2, 1999.
4. Czarnecki B., 2000, *Ład przestrzenny jako element rozwoju zrównoważonego*, [w:] H. Sasinowski (red.), *Ekorozwój w polityce regionalnej, t. I, Ekonomiczne aspekty ekorozwoju*, Wyd. Politechniki Białostockiej, Białystok.
5. Dembowska Z., 1989, *Planowanie przestrzenne. Zarys zagadnień*, Politechnika Białostocka, Białystok.
6. Hałasiewicz A., *Europejski Ruch Odnowy Wsi i Małych Miast*. „Wies Współczesna”, nr 1, 1989.
7. Jasiulewicz M., Gostomczyk W., Kiełczewski R., 2002, *Podstawy agrobiznesu*, Politechnika Koszalińska, Koszalin.
8. Kaleta A., *Pierwszy Europejski Kongres Odnowy Wsi*, „Wies Współczesna”, nr 5, 1988.
9. Kaleta A., 1998, *Obszar wiejski i koncepcje jego rozwoju*, [w:] A. Kaleta (red.), *Rozwój obszarów wiejskich w perspektywie integracji z Unią Europejską*, Fundacja Programów Pomocy dla Rolnictwa, IS UMK, SGGW, Toruń-Warszawa.
10. Kasprzak K., Raszka B., 1998, *Polski ład przestrzenny szansą dla agroturystyki*, [w:] B. Raszka, J. Sikora (red.), *Agroturystyka inaczej*, Bogucki Wydawnictwo Naukowe, Poznań.
11. Klepacki B., 2000, *Zrównoważony rozwój terenów wiejskich – wybrane aspekty teoretyczne*, [w:] *Roczniki Naukowe SERiA*, t II, z. 1, Warszawa–Poznań–Zamość.
12. Kłodziński M., 1996, *Wielofunkcyjny rozwój terenów wiejskich w Polsce i w krajach Unii Europejskiej*, SGGW, Warszawa.
13. Kłodziński M., 1999, *Aktywizacja gospodarcza obszarów wiejskich*, PAN, IRWiR, Warszawa.
14. Kłodziński M., Siekierski Cz., 1997, *Strategia rozwoju gmin*, [w:] M. Kłodziński i A. Rosner (red.), *Ekonomiczne i społeczne uwarunkowania i możliwości wielofunkcyjnego rozwoju wsi w Polsce*, SGGW, Warszawa.
15. Kobiałka A., 2003, *Rola gminy w rozwoju obszarów wiejskich*, [w:] M. Adamowicz (red.), *Strategie rozwoju lokalnego*, t. I, SGGW, Warszawa.
16. Kolipiński J., 1980, *Systemy przestrzenne jako środowisko człowieka*, KPZK PAN, PWN, Warszawa.
17. Kołodziejcki J., 1991, *O przyszły kształt polskiej przestrzeni*, Ossolineum, Wszechnica PAN, Wrocław-Warszawa-Kraków.
18. Kostrowicki J., *Obszary wiejskie jako przestrzeń wielofunkcyjna*, „Przegląd Geograficzny”, t. XLVIII, z. 4, 1976.

19. Kozłowski S., 1997, *W drodze do ekorozwoju*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
20. Ład przestrzenny, „Człowiek i Środowisko”, nr 1-4, 1977.
21. Markowski A., Pawelec R., 2001, *Słownik wyrazów obcych i trudnych*, „Wilga”, Warszawa.
22. Okuniewski J., 1989, *Wielofunkcyjny rozwój terenów wiejskich*, [w:] M. Kłodziński (red.), *Rolnictwo dwuzawodowe jako forma wielofunkcyjnego rozwoju wsi*, SGGW-AR, Warszawa.
23. Prus P., Mejszelis M., 2003, *Zrównoważony rozwój rolnictwa w świetle teorii dyfuzji i adaptacji innowacji*, Roczniki Naukowe SERiA, Warszawa–Poznań–Koszalin, t. 5, z. 4.
24. Rosner A., 1997, *Demograficzne uwarunkowania wielofunkcyjnego rozwoju na obszarach wiejskich oraz Rozwój wielofunkcyjny a problem bezrobocia* [w:] M. Kłodziński i A. Rosner (red.), *Ekonomiczne i społeczne uwarunkowania i możliwości wielofunkcyjnego rozwoju wsi w Polsce*, SGGW, Warszawa.
25. Siemiński J.L., 1996, *Koncepcje rozwoju obszarów wiejskich w procesie transformacji ustrojowej polski lat dziewięćdziesiątych*, [w:] M. Kozakiewicz (red.), *Wieś i rolnictwo w badaniach społeczno-ekonomicznych*, PAN, IRWiR, Warszawa.
26. Sikorska-Wolak I., Balińska A., 2003, *Turystyka jako element rozwoju lokalnego*, [w:] M. Adamowicz (red.), *Strategie rozwoju lokalnego*, t. I, SGGW, Warszawa.
27. Sokół W.A., 1996, *Uwarunkowania ekorozwoju gmin i regionów*, [w:] S. Wrzosek (red.), *Mechanizmy i uwarunkowania ekorozwoju*, t. III, Politechnika Białostocka, Białystok.
28. Strzembicki L., *Zrównoważony rozwój turystyki wiejskiej – założenia i formy realizacji*, „Problemy Turystyki” nr 3/4, Instytut Turystyki, Warszawa, 2001.
29. Ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie terytorialnym (Dz.U. 1990, nr 16, poz. 95 z późn. zm.).
30. Ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. o zagospodarowaniu przestrzennym (Dz.U. 1994, nr 89, poz. 415 z późn. zm.).
31. Wierzbicki Z. T., 1973, *Aktywizacja i rozwój społeczności lokalnych* [w:] Z. T. Wierzbicki (red.), *Aktywizacja i rozwój małych społeczności lokalnych*. IFiS PAN, Ossolineum, Warszawa-Wrocław.
32. Wilkin J., (red.), 2003, *Podstawy strategii zintegrowanego rozwoju rolnictwa i obszarów wiejskich w Polsce*, Uniwersytet Warszawski, Warszawa.
33. Wilczyński R., 2002, *Odnowa wsi jako metoda wielofunkcyjnego rozwoju obszarów wiejskich*, [w:] M. Kłodziński i B. Fedyszak-

- Radziejowska (red.), *Przedsiębiorczość wiejska w Polsce i krajach Unii Europejskiej*, PAN, IRWiR, Warszawa.
34. Woś A., 1998, *Rolnictwo zrównoważone* [w:] A. Woś (red.), *Encyklopedia agrobiznesu*, Fundacja Innowacja, Warszawa.
35. http://www.fr.org.pl/index.php?option=com_content&task=view&id=2
19

DEVELOPMENT OF RURAL AREAS IN POLAND - REVIEW OF THEORETICAL CONCEPT

The long lasting crisis on the Polish countryside and agriculture enforces a particular need for corrective action. Revival of rural areas may be effected mainly by changes in non-agricultural sphere and at the same time may create new jobs in many fields of agriculture. The condition of improvement is to release the activity of municipal community in order to find possible advantages of the existing reserves. In the rural areas there are many ideas, programs, projects supporting economic growth on the local level. The article contains an overview of the theoretical concepts that can serve the institutions and local communities to prepare their own vision of socio-economic development of the administrative units.

Key words: rural areas, development concepts, multifunctionality, governance, rural rehabilitation, local initiatives, activation of people, strategy of development, sustainable development, revitalization.